

Іван КОСТІВ

ORCID: 0009-0001-7464-8999

Микола ОСТАП'ЯК

ORCID: 0000-0003-2224-6055

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В ПРОЦЕСІ ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна російської федерації проти України актуалізувала питання ефективного документування воєнних злочинів та порушень міжнародного гуманітарного права. В умовах активних бойових дій та тимчасової окупації частини територій України особливого значення набуває діяльність громадських організацій, які доповнюють роботу офіційних органів у фіксації та розслідуванні воєнних злочинів.

Окрім того, сучасний етап розвитку технологій та нових форм журналістики створив передумови для трансформації традиційних підходів до документування правопорушень представниками громадянського суспільства. Це, своєю чергою, стимулювало появу міжнародних ініціатив, спрямованих на підтримку локальних організацій у їхній діяльності щодо збору та збереження доказової інформації. При цьому особлива увага приділяється не лише методологічним аспектам документування, але й забезпеченню безпеки всіх учасників цього процесу.

Варто зважати на те, що мета документування воєнних злочинів організаціями може відрізнятися:

- відповідати завданням, визначеним Кримінально процесуальним законодавством України;
- мати адвокаційний характер, наприклад, привернути увагу до масштабності воєнних злочинів і їхнього впливу на жертв та потерпілих;
- слугувати підґрунтям для звернень до механізмів, відмінних від кримінального судочинства, таких як міжнародні органи із захисту прав людини чи компенсаційні механізми [1, с. 96].

Теоретико-правові засади волонтерської діяльності у сфері документування воєнних злочинів. Війна в Україні стала однією з найбільш задокументованих в історії, що забезпечує важливу основу для ефективного розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Активна участь державних органів, медіа, Міжнародного кримінального суду, неурядових організацій і громадян у фіксації подій у реальному часі дозволяє створити достовірну та допустиму доказову базу, необхідну для проведення слідчих дій та майбутніх судових процесів на національному та міжнародному рівнях. Такий підхід є ключовим для забезпечення справедливості та відповіді на злочини, скоєні під час конфлікту [2, с. 153].

Наявність трьох паралельних систем документування воєнних злочинів (юрисдикційної – документування воєнних злочинів правоохоронними органами, міжнародно-контрольної та громадянської за участі громадських організацій) за умови дотримання громадськими організаціями загальновизнаних стандартів документування має синергетичний ефект. Така багаторівнева система не лише покращує якість збору інформації, але й істотно збільшує ймовірність встановлення точних обставин кожного конкретного випадку; ідентифікації причетних осіб; правильної юридичної кваліфікації скоєних злочинів [1, с. 96]. Тобто, різноманітність джерел та методів документування, за умови їх відповідності визнаним стандартам, підвищує ефективність розслідування воєнних злочинів в цілому.

Теоретико-правові засади діяльності у сфері документування воєнних злочинів в Україні ґрунтуються на комплексній взаємодії міжнародного та національного законодавства. Основоположними документами виступають Женевські конвенції 1949 року, зокрема Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [3], Римський статут Міжнародного кримінального суду [4], ратифіковано Україною із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024 року, а також національне законодавство, зокрема Закон України «Про волонтерську діяльність» [5], «Про громадські об'єднання» [6] та спеціальні нормативно-правові акти. Правова регламентація волонтерської діяльності у цій сфері передбачає чітке визначення статусу волонтерів, громадських організацій, їхніх прав та обов'язків, механізмів взаємодії з правоохоронними органами та міжнародними інституціями. Особлива увага на нормативному рівні повинна приділятися стандартам збору та фіксації доказів, які повинні відповідати вимогам як національного законодавства, так і міжнародних протоколів документування воєнних злочинів. Така правова база створює необхідне підґрунтя для ефективної діяльності волонтерів у процесі документування воєнних злочинів, забезпечуючи при цьому належну юридичну силу зібраних доказів та можливість їх подальшого використання у міжнародних інстанціях.

Документування воєнних злочинів громадськими організаціями в Україні стало важливим елементом у системі збору та фіксації доказової бази щодо порушень міжнародного гуманітарного права. Провідні правозахисні організації розробили комплексні методології документування, які включають збір свідчень постраждалих та очевидців, фото- та відеофіксацію наслідків воєнних злочинів, створення спеціалізованих баз даних та захищених цифрових архівів. Особливістю роботи громадських організацій є їхня здатність оперативно реагувати на повідомлення про воєнні злочини, забезпечувати системний підхід до збору доказів та підтримувати постійну комунікацію з міжнародними правозахисними інституціями. Важливим аспектом діяльності громадських організацій є також розробка та впровадження стандартизованих протоколів документування, які відповідають вимогам міжнародного кримінального правосуддя та забезпечують належну якість зібраних матеріалів для їх подальшого використання в судових процесах. Координація зусиль різних громадських організацій через

спеціально створені коаліції та мережі дозволяє уникнути дублювання роботи та підвищити ефективність процесу документування воєнних злочинів в умовах триваючого збройного конфлікту.

Протокол Берклі, розроблений юридичною школою Університету Каліфорнії в Берклі у співпраці з ООН, є фундаментальним інструментом у сфері документування порушень міжнародного права [7]. Хоча цей документ і не є частиною національного законодавства України, його методологія та стандарти значно підвищують якість зібраних доказів та ймовірність їх визнання в судових інстанціях. Важливо відзначити існування певної дихотомії у правовому статусі зібраних доказів: для національного кримінального провадження критично важливим є дотримання процесуальних норм та збір доказів виключно уповноваженими особами, тоді як Міжнародний кримінальний суд демонструє більш гнучкий підхід, приймаючи докази, зібрані будь-якими особами за умови дотримання належних стандартів документування [8]. Така ситуація створює додаткові можливості для громадських організацій та волонтерів у процесі документування воєнних злочинів, особливо в контексті подання доказів до міжнародних судових інстанцій, проте вимагає чіткого розуміння відмінностей між національними та міжнародними вимогами до доказової бази.

Внутрішні національні стандарти щодо розслідування та документування воєнних злочинів були створені в Україні для правоохоронних органів. Так, Методичні рекомендації «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування» розроблено в 2023 році на основі синергії знань національних та міжнародних експертів із залученням досвіду спеціалізованого Департаменту Офісу Генерального прокурора. Запропонований стандарт містить детальну покрокову інструкцію щодо здійснення досудового розслідування випадків тортур, жорстокого поводження та протиправного позбавлення свободи, включно з пов'язаними правопорушеннями. Документ також включає типові зразки процесуальних документів, необхідних для формування доказової бази під час кримінального провадження [9, с. 8].

Міжнародний кримінальний суд (МКС) та Європейське агентство з питань співробітництва у сфері кримінального правосуддя (Євроюст) визнають, що до кола неурядових організацій (НУО), які займаються документуванням міжнародних злочинів, входять як спеціалізовані організації, для яких фіксація та збір інформації про злочини є основною діяльністю, так і ті, що працюють у інших сферах, але паралельно зберігають такі дані для потреб кримінального переслідування [1, с. 96].

Процес документування воєнних злочинів є комплексним і включає систематичне архівування матеріалів, що охоплює кілька ключових напрямів: структуровані інтерв'ю з постраждалими, свідками, військовослужбовцями та волонтерами, створення архіву візуальних доказів через фото- та відеофіксацію місць злочинів, а також формування бази документальних матеріалів, що мають юридичну та історичну значущість. Особлива увага приділяється надійному зберіганню цифрових даних, щоб запобігти їхній втраті внаслідок фізично-

го знищення архівів, що є важливим для збереження інформації для майбутніх розслідувань і судових процесів [10, с. 25].

Волонтери працюють безпосередньо з жертвами воєнних злочинів, записують їхні свідчення, документують фізичні та психологічні наслідки. Зокрема ГО «Поступовий гурт франківців» здійснило документування близько 760 записів свідчень очевидців воєнних злочинів здійснюючи виїзні місії до шелтерів де перебували внутрішньо переміщені особи [11]. Таким чином були збережені дані та інформація, яка раніше не була задокументована.

Документування воєнних злочинів громадськими організаціями в Україні відіграє важливу додаткову роль поряд з офіційними розслідуваннями. Основні переваги такого документування:

1. **Компенсація нестачі державних ресурсів** – волонтери, особливо ті, що мають юридичну освіту, допомагають заповнити прогалину в умовах обмеженої кількості офіційних слідчих.

2. **Оперативність збору доказів** - громадські організації можуть швидко фіксувати докази, які можуть бути втрачені через військові дії, депортацію свідків чи знищення доказів окупантами.

3. **Вища довіра населення** – люди часто більш відкриті до спілкування з громадськими організаціями, ніж з державними органами, особливо у випадках травматичного досвіду.

4. **Збереження свідчень внутрішньо переміщених осіб** – особливо важливо для тих, хто тимчасово перебуває в певному регіоні перед виїздом за кордон.

5. **Можливість виявлення системних злочинів** – навіть незначні на перший погляд свідчення, при їх накопиченні та аналізі, можуть формувати важливу доказову базу щодо воєнних злочинів.

Хоча зібрані громадськими організаціями матеріали не можуть безпосередньо використовуватися як докази в національних розслідуваннях, вони можуть бути корисними для міжнародних правозахисних організацій та допомагають зберегти важливу інформацію про воєнні злочини.

Окрім того моніторинг та документування воєнних злочинів через відкриті джерела є важливим компонентом загального процесу збору доказів. Волонтери здійснюють систематичний аналіз соціальних мереж (Twitter, TikTok, Telegram), збираючи та каталогізуючи фото, відео та геолокаційні дані про можливі воєнні злочини. Ця діяльність створює структуровану базу даних цифрових доказів, яка може бути використана правоохоронними органами, міжнародними судовими інституціями та правозахисними організаціями у подальших розслідуваннях та судових процесах. Такий підхід забезпечує збереження важливих цифрових доказів та їх належну систематизацію для ефективного використання у майбутньому [2, с. 155].

Міжнародні організації керуються найкращими практиками та дослідженнями, що демонструють переваги стандартизованих підходів. Водночас місцеві організації давно усвідомлюють необхідність забезпечення валідності та від-

творюваності своєї роботи, щоб уникнути дублювання зусиль чи суперечливих даних. Дослідники, які аналізують процес стандартизації, наголошують на важливості співпраці між організаціями, що працюють у цій сфері, оскільки це підвищує ефективність, надійність і достовірність документування, водночас зменшуючи потенційні ризики та шкоду в цьому процесі [12, с. 32].

Належне документування воєнних злочинів громадськими організаціями має особливе значення завдяки їхній більшій гнучкості та ширшим можливостям порівняно з правоохоронними органами. На відміну від державних структур, громадські організації мають суттєві переваги: вони не обмежені територіальними рамками, можуть працювати на окупованих територіях та не залежать від наявності спеціального техніко-криміналістичного обладнання. Важливим аспектом є також те, що представники громадських організацій можуть безпосередньо стати свідками воєнних злочинів під час своєї діяльності і, за наявності відповідної підготовки, оперативно здійснити їх документування. Ця унікальна позиція громадських організацій робить їх важливими учасниками у процесі збору доказів воєнних злочинів та доповнює роботу офіційних правоохоронних органів.

Під час війни в Україні неурядові організації, зокрема правозахисні, відкрили нові напрямки роботи та розширили співпрацю з державними органами. Це сприяло підвищенню ефективності досудового розслідування, оскільки правоохоронні органи надали НУО доступ до обмеженої інформації через внутрішні накази, що дозволило поліпшити обмін даними та координувати зусилля у розслідуванні злочинів [13, с. 401].

Як доцільно зауважує Пашковський Микола Іванович, ефективне розслідування воєнних злочинів в Україні потребує створення чіткої системи взаємодії між державними органами та громадським сектором. Розробка стандартизованих процедур та протоколів обміну інформацією між правоохоронцями та неурядовими організаціями є критично важливою для підвищення ефективності документування та розслідування воєнних злочинів. Враховуючи безпрецедентні масштаби порушень міжнародного гуманітарного права, така співпраця має бути інституціоналізована через створення формальних механізмів партнерства. Це дозволить не лише оптимізувати наявні процеси комунікації та обміну даними, але й систематично виявляти недоліки та можливості для вдосконалення спільної роботи державних і громадських інституцій у документуванні та розслідуванні воєнних злочинів [1, с. 98].

Чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про прокуратуру», має суттєві прогалини в регулюванні взаємодії прокуратури з громадянським суспільством. Наразі єдиним законодавчо закріпленим обов'язком прокуратури щодо взаємодії з громадськістю є двічі на рік інформувати населення про свою діяльність через засоби масової інформації. Хоча органи прокуратури можуть проводити превентивні інформаційні заходи за підтримки громадських інституцій, відсутність чіткого законодавчого регулювання ускладнює системну співпрацю. З огляду на це, думку кандидатки юридичних наук Пилип Вікторії,

можливим є пропозиція доповнити Закон України «Про прокуратуру» окремим розділом, який би регламентував засади взаємодії прокуратури з інститутами громадянського суспільства, є актуальною та обґрунтованою, особливо в контексті сучасних реформ та потреби в посиленні комунікації між цими суб'єктами [14, с. 21]. З іншого боку, важливо звернути увагу на значення технічної підготовки та досвіду, які необхідні для розуміння стандартів збору доказів. Навіть досвідчені слідчі стикаються з труднощами при виконанні своїх службових обов'язків, що підкреслює важливість цих навичок.

Міжнародні організації відіграють важливу роль у зборі цифрових доказів воєнних злочинів, використовуючи різні спеціалізовані підходи та технології. «Amnesty International» через свою лабораторію доказів документує атаки на цивільні об'єкти, «Maxar Technologies» забезпечує високоякісні супутникові знімки, а організації на кшталт «Witness» співпрацюють із соціальними мережами для створення архівів доказів військових злочинів. Особливу роль у цьому процесі відіграє берлінська організація «Mnemonic», яка спеціалізується на збереженні цифрових доказів воєнних злочинів. Така різноманітність підходів та спеціалізацій міжнародних організацій забезпечує комплексний збір та збереження цифрових доказів воєнних злочинів (15, с. 355).

Ефективна співпраця українських громадських організацій з міжнародними організаціями у документуванні воєнних злочинів може реалізовуватися через інтеграцію їхніх можливостей та ресурсів. Українські громадські організації, які мають переваги у безпосередньому зборі свідчень, доступі до свідків та можливості оперативного документування злочинів на місці, можуть надавати зібрані матеріали міжнародним організаціям для їх подальшої обробки та аналізу з використанням спеціалізованих технологій. Наприклад, свідчення та фото/відеоматеріали, зібрані українськими волонтерами, можуть бути верифіковані через супутникові знімки Maxar Technologies, проаналізовані лабораторією доказів Amnesty International, а потім збережені у спеціальних цифрових архівах, створених за підтримки таких організацій як Witness та Mnemonic. Така синергія дозволить створити потужну та надійну базу доказів воєнних злочинів, яка відповідатиме міжнародним стандартам та може бути використана у міжнародних судових інстанціях.

Війна в Україні стала однією з найбільш задокументованих в історії завдяки активній участі різних суб'єктів – від державних органів до громадських організацій та волонтерів. Наявність трьох паралельних систем документування (юрисдикційної, міжнародно-контрольної та громадянської) створює синергетичний ефект у зборі та фіксації доказів воєнних злочинів.

Правова база документування воєнних злочинів ґрунтується на комплексній взаємодії міжнародного та національного законодавства, включаючи Женевські конвенції, Римський статут МКС та національне законодавство України. Важливим інструментом є також Протокол Берклі, який хоч і не є частиною національного законодавства, але надає важливі методологічні рекомендації.

Громадські організації відіграють критичну роль у документуванні воєнних злочинів завдяки їхній гнучкості, оперативності та можливості працювати там,

де державні органи обмежені. Їхня діяльність включає збір свідчень, фото- та відеофіксацію, створення баз даних та моніторинг відкритих джерел. Існує потреба в удосконаленні законодавчої бази щодо взаємодії державних органів з громадськими організаціями, зокрема внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» для регламентації такої співпраці.

Для підвищення ефективності документування воєнних злочинів необхідна подальша стандартизація процедур, посилення координації між різними суб'єктами та розвиток інституційної спроможності громадських організацій у цій сфері.

1. Pashkovskyi M. *The role of non-governmental organisations in documenting and investigating war crimes in Ukraine. Economics. Finances. Law.* 2024. Vol. 11/2024, no. P. 94–100. URL: <https://doi.org/10.37634/efp.2024.11.18> (date of access: 27.01.2025).
2. Демиденко А. Л. Неурядові (громадські) правозахисні організації як інститут громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект: дис. докт. філософії в галузі знань 08 «Право» : спец.: 081 - Право; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2023. 220 с.
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 28.01.2025).
4. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 : станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 28.01.2025).
5. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
6. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI : станом на 3 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 28.01.2025).
7. Протокол Берклі – принцип ведення розслідування з використання електронних цифрових даних. GRACERS. URL: <https://gracers.com/pres-centr/protokol-berkli-princip-vedennya-rozsliduvannya/> (дата звернення: 28.01.2025).
8. Гурковська Н. Документування воєнних злочинів: як працює протокол Берклі? Експертний центр з прав людини. URL: <https://ecpl.com.ua/news/dokumentuvannia-voiennykh-zlochyniv-iak-pratsiuie-protokol-berkli/> (дата звернення: 29.01.2025).
9. Атаманчук С. М., Лисенко Д. Л., Пашковський М. І. Методичні рекомендації «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина». Київ. 2023. 112 с.
10. Возьянов, І.І. Ініціативне документування подій російсько-української війни: нормативне забезпечення. Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень. Груд. 2024, 24-27.

11. Діяльність волонтерів поступового гурту франківців у справі документування та дослідження воєнних злочинів. Поступовий гурт франківців. URL: <https://postup.if.ua/diyalnist-volonteriv-postupovoho-hurtu-frankivtsiv-u-spravi-dokumentuvannya-ta-doslidzhennya-vojennyh-zlochyniv/> (дата звернення: 30.01.2025).
12. Charlotte Hine. *The Mainstreaming of a Survivor-Centred Approach: An Analysis of Civil Society War Crimes Documentation Guidelines in Syria & Ukraine*. Utrecht, Netherlands. 1 August 2023. 71 p.
13. Щербанюк О. В., Сінькевич О. В. Роль неурядових правозахисних організацій у забезпеченні збору доказів для міжнародного кримінального суду в контексті війни в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право*. Ужгород, 2023. Т. 2. Вип. 80. С. 395-402.
14. Pylyp V. *Legal principles of interaction the prosecutor general's office of Ukraine with civil society institutions*. *Administrative law and process*. 2023. No. 3 (42). P. 16–27.
15. Федулова С.О., Калиновський А.Я., Кривошей Б.І. Розслідування Міжнародного кримінального суду в Україні: особливості кваліфікації злочинів. *Moderní aspekty vědy: XX. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. С. 353-363.*

Іван Костів, Микола Остап'як. Роль громадських організацій в процесі документуванні воєнних злочинів в Україні

Стаття присвячена аналізу процесу документування воєнних злочинів в Україні, що стало критично важливим елементом у забезпеченні ефективного розслідування злочинів проти людяності та притягнення винних до відповідальності. Автори розглядають роль державних органів, міжнародних інституцій, громадських організацій та волонтерів у фіксації фактів порушень міжнародного гуманітарного права.

Особлива увага приділяється структурі та функціонуванню трьох паралельних систем документування: юрисдикційної (офіційні правоохоронні органи), міжнародно-контрольної (міжнародні судові органи та спостережні місії) та громадянської (правозахисні організації, волонтери та журналісти). Наголошується на синергетичному ефекті цих систем, який підвищує якість збору інформації, достовірність доказової бази та збільшує ймовірність ідентифікації причетних осіб.

У статті також розглядаються теоретико-правові засади документування воєнних злочинів, що базуються на міжнародних та національних нормах, зокрема Женевських конвенціях 1949 року, Римському статуті Міжнародного кримінального суду та відповідних законах України. Визначено нормативні вимоги до фіксації доказів, стандарти збору та обробки інформації, які забезпечують їхню допустимість у судових процесах.

Аналізується діяльність громадських організацій у сфері документування злочинів, зокрема їх методології збору інформації, використання цифрових архівів, фото- та відеофіксації та проведення інтерв'ю з потерпілими. Відзначається важливість стандартів, закріплених у Протоколі Берклі, та методичних рекомендацій Офісу Генерального прокурора України.

Окремо досліджується співпраця державних та громадських структур, зокрема виклики та можливості інтеграції волонтерських ініціатив у систему офіційного розслідування. Визначаються переваги участі громадянського суспільства у зборі доказів, зокрема оперативність, довіра населення та можливість збору інформації в складних умовах.

Стаття підкреслює важливість створення єдиної системи координації між національними та міжнародними інституціями для підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів та забезпечення справедливості для постраждалих.

Ключові слова: документування воєнних злочинів, громадські організації

Ivan Kostiv, Mykola Ostap'yak. The role of public organizations in the process of documenting war crimes in Ukraine

The article is dedicated to analyzing the process of documenting war crimes in Ukraine, which has become a critically important element in ensuring effective investigations of crimes against humanity and holding perpetrators accountable. The authors examine the role of state institutions, international organizations, civil society groups, and volunteers in recording violations of international humanitarian law.

Special attention is given to the structure and functioning of three parallel documentation systems: the jurisdictional system (official law enforcement agencies), the international oversight system (international judicial bodies and monitoring missions), and the civil society system (human rights organizations, volunteers, and journalists). The article highlights the synergistic effect of these systems, which enhances the quality of information gathering, the reliability of the evidence base, and increases the likelihood of identifying those responsible.

The study also explores the theoretical and legal foundations of war crimes documentation based on international and national norms, including the 1949 Geneva Conventions, the Rome Statute of the International Criminal Court, and relevant Ukrainian laws. The article outlines the regulatory requirements for evidence collection, standards for gathering and processing information, and the conditions ensuring its admissibility in legal proceedings.

The activities of civil society organizations in war crime documentation are analyzed, with a focus on their methodologies for information collection, the use of digital archives, photo and video recording, and conducting interviews with victims. The article emphasizes the importance of standards outlined in the Berkeley Protocol and methodological guidelines issued by the Office of the Prosecutor General of Ukraine.

Additionally, the article examines the collaboration between state and civil society structures, highlighting the challenges and opportunities of integrating volunteer initiatives into the official investigation system. The advantages of civil society participation in evidence collection are identified, including speed, public trust, and the ability to gather information under difficult conditions.

The article underscores the necessity of establishing a unified coordination system between national and international institutions to enhance the effectiveness of war crimes investigations and ensure justice for victims.

Keywords: documentation of war crimes, public organizations